

## ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В.Н.КАРАЗША: ВІХИ ІСТОРІЇ

*Ректор Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна робить огляд етапів розвитку закладу, розкриває віхи його історії, долі вихованців та внесок професорсько-викладацького складу в українську освіту і культуру.*

*Ключові слова: Український Ломоносов, професори, університетська реформа, фундаментальні праці, класичні університети.*

Заснування Харківського університету, що успадкував кращі освітні традиції від славного Харківського колегіуму, стало поворотним пунктом у розвитку Слобідського краю, поступово перетворило його на один із найбільш розвинутих у науковому та освітньому відношенні регіонів. Утверджувальна грамота про заснування університету була підписана 5 (17) листопада 1804 р., а урочисте відкриття відбулося 17 (29) січня 1805 р. Харківський університет виник раніше ніж Берлінський, Варшавський, Київський, Лондонський, Петербурзький університети.

Засновником Харківського університету по праву вважається відомий вчений та просвітитель - В.Н. Каразін (1773-1842). Вже сучасники почали називати його "Українським Ломоносовим" за енциклопедичні знання та нестримне бажання творчості. Висловлені ним ідеї нерідко випереджали час. Активна діяльність В.Н. Каразіна дістала визнання у науковому середовищі: він був почесним та дійсним членом семи наукових товариств та університетів. На жаль, умови самодержавної Росії не сприяли його творчості, а палкий характер привів до того, що Каразіна було усунуто від його дітища - університету.

Розташувався університет у будинку харківського губернатора, який той звільнив для університету тимчасово до побудови відповідного приміщення. Але в цьому будинку він залишався до середини ХХ ст. Поступово навколо виникло ще кілька університетських будівель, зокрема в 1820-30-ті роки навпроти основного корпусу збудували актовий зал, університетську церкву Св. Антонія, бібліотеку. Не дивно, що цю територію назвали Університетською гіркою, а вулицю - Університетською.

За Статутом 1804 р. Харківський університет складався з чотирьох відділень (факультетів): словесних наук, моральних та політичних наук, математичних та фізичних наук, лікувальних та медичних наук. Поряд із читанням лекцій та проведенням практичних занять професори університету займалися й науковою роботою. Втім, наукова діяльність у перші десятиліття існування університету була виключно справою особистої ініціативи, до того ж у цей період багато сил йшло на вирішення організаційних та господарських питань. Однак вже у 1820-1830-ті роки Харківський університет заявив про себе знач-

ними науковими розробками. Серед університетських викладачів та вихованців того часу слід назвати дослідника Африки Є.П. Ковалевського, філолога-славіста І.І. Срезневського, ботаніків Н.С. Турчанінова та В.М. Черняєва, інших. Однак політика уряду, яка була спрямована на підтримку консервативних тенденцій у суспільстві, стримувала розвиток університетської освіти та науки. Прикладами тому у Харківському університеті стали вигнання з нього німецького філософа І. Шада, а також професора математики Т.Ф. Осиповського. Показовий також випадок з магістерською дисертацією історика М.І. Костомарова: всі надруковані примірники її були знищені з цензурних міркувань.

На середину 1850-х років криза урядової політики в галузі університетської освіти та науки стала очевидною. Університетська реформа стала важливою складовою так званих "великих реформ". Думки про життєве значення автономії для університетів у цей період розвивав відомий правознавець, професор Харківського університету Д.І. Каченовський. І у подальшому Харківський університет давав яскраві приклади боротьби за університетську демократію. Університетська рада більшістю голосів виступила проти посилення інспекції (1879), зниження ролі університетської та факультетських рад, обов'язковості відвідування лекцій і т. ін. Професори університету виступали проти національної, соціальної, статевої дискримінації. Вони були серед ініціаторів створення недільних шкіл, жіночих навчальних закладів, домагалися збільшення кількості стипендіатів, фактично ігнорували встановлену відсоткову норму для євреїв тощо. Таким чином, протягом другої половини ХІХ - на початку ХХ ст. Харківський університет, в ряду інших університетів, був носієм демократичної традиції, при кожному зручному випадку демонструючи прихильність її принципам.

З прийняттям Статуту 1863 р. та по мірі здійснення реформ університетська освіта та наука набували більшого динамізму. Хоча структура університету зазнала несуттєвих змін, однак розвиток університетської освіти продовжився через введення спеціалізацій, поглиблення практичної підготовки. З "розповсюджувачів готового знання" університети у цей період все більше стають центрами наукової діяльності. Роки гро-

мадського піднесення відзначені підвищенням творчої активності, виходом фундаментальних праць, видатними відкриттями. У тому числі це виявилось й у Харківському університеті. Теоретичні дослідження математика академіка Л.М. Ляпунова й сьогодні знаходять застосування у техніці, особливо в автоматичі. Протягом 14 років у Харківському університеті плідно працював видатний фізик М.Д. Пільчиков, який у 1883 р. здійснив дослідження Курської магнітної аномалії, став одним з піонерів рентгенографії та рентгенології в Росії.

Харківський період був найбільш плідним у діяльності хіміка академіка М.М. Бекетова, який в ці роки опублікував більше 80 наукових праць та захистив докторську дисертацію. М.М. Бекетов став засновником фізичної хімії. Початок вивченню геології України поклав проф. Н.Д. Борисяк. Почесне місце в історії географії належить професору Харківського університету А.М. Краснову. Його праці, які стали результатом багатолітніх експедицій в Азії, Африці, Америці й Океанії не втратили свого наукового та практичного значення до сьогодні. Він зробив значний внесок у вивчення субтропіків, став засновником Батумського ботанічного саду. Усе свідоме життя видатного мовознавця, творця наукової діалектології О.О. Потебні пов'язане з Харківським університетом. Серед видатних науковців Харківського університету слід назвати дослідника форм життя мікроорганізмів Л.С. Ценковського, біохіміка О.Я. Данилевського, фізіолога В.Я. Данилевського. Серед науковців медичного факультету помітний слід у науці залишили Л.А. Гіршман та І.П. Тринклер. У галузі вивчення вітчизняної та всесвітньої історії слід відзначити Д.І. Багалія, В.П. Бузескула, М.С. Дринова. Про інтенсивність наукової діяльності професорів Харківського університету свідчать наступні цифри: за період з 1900 до 1907 р. ними було опубліковано більше 1200 праць. Про науковий авторитет харківських вчених свідчать численні премії та нагороди, участь у наукових з'їздах як у Росії, так і інших країнах. Так, майже у всіх міжнародних математичних конгресах початку ХХ ст. брав участь проф. Д.М. Синцов, учасником багатьох наукових з'їздів був В.Я. Данилевський. Вийняткове значення для розвитку у Харкові гуманітарних наук мав проведений у ньому з ініціативи вчених університету ХІІ Археологічний з'їзд (1902). Він активізував дослідження харківських вчених в галузях історії та археології, етнографії та мистецтвознавства, краєзнавства та філології. Матеріали цього з'їзду були видані у декількох фундаментальних томах, які й до сьогодні не втратили свого наукового значення.

У другій половині ХІХ - на початку ХХ ст. Харків став значним центром розвитку педагогічної та психологічної думки. З 1907 р. у нашому місті став видаватися журнал "Вопросы теории и психологии творчества". Цей журнал, серед активних співробітників якого був професор університету Д.М. Овсянко-Куликовський та його

учні, розробляв, перш за все, психологічну поетику О.О. Потебні.

Далеко за межами Харкова прославили університет такі його вихованці як І.І. Мечніков, М.І. Костомаров, М.М. Ковалевський, Д.І. Яворницький. Чимало видатних людей було причетно до історії університету через те, що вони були його почесними членами, або одержали тут звання почесного доктора. Серед таких були М.С. Грушевський, Й. Гете, Л.М. Толстой, І.Я. Франко та багато інших. Вперше в Російській імперії в 1910 р. Харківський університет присвоїв вчений ступень доктора історії та надав звання професора жінці - О.Я. Єфименко.

Із початку свого існування Харківський університет став центром наукових товариств, при ньому виникли перші в Україні ботанічний сад та астрономічна обсерваторія, університетський музей. Зокрема, завдяки університетським вченим були створені Філотехнічне товариство (виникло у 1811 р.), товариства природодослідників (1889), фізико-хімічних наук (1873), історико-філологічне (1877), математичне (1879), юридичне (1901).

Університетські викладачі чимало сприяли розвитку видавничої та літературної діяльності. Саме завдяки Харківському університету тут, на сході України, в 40-х рр. ХІХ ст., яскраво виявилася хвиля українського відродження, представлена творами романтичного напрямку. Подібна хвиля, але яка вже поєднувалась з політичними діями, ознаменувала собою кінець ХІХ - початок ХХ ст. І знову Харківський університет не стояв осторонь цих подій. У 1907 році, вперше в історії університетів Російської імперії, проф. М.Ф. Сумцов прочитав свою лекцію українською мовою.

Історія Харкова, Слобожанщини значною мірою пов'язана з вищою освітою та наукою. Це був один з потужних факторів розвитку міста і регіону в цілому. Піднесення Харкова безпосередньо пов'язане з виникненням колегіуму, Харків закріпив за собою роль адміністративного центру, коли у ньому виник університет, який став на чолі величезного Харківського учбового округу. Університет дав краю вчителів, лікарів, інженерів, чиновників. У індустріальний період університет дав можливість вирішити багато життєво важливих проблем. У 1879 р. проф. О.В. Гуров на власні кошти пробив артезіанську свердловину (першу у Російській імперії) і забезпечив місто водою, проф. В.І. Лапшин дав місту "гальванічне світло", вчені університету чимало сприяли розвитку сільсько-го господарства і промисловості.

Університет вже до революції сприяв створенню інших вищих навчальних закладів та закладів культури (Ветеринарний інститут, Технологічний інститут, Художньо-промисловий музей та ін.).

Як вже відзначалося, університети наближали крах самодержавства, але у вихорі революційних подій самі зазнали чималих втрат. На деякий час пішло у минуле не лише поняття про університетську автономію, а й самі університети були реорганізовані.

На початку 1920 р. відповідно до інструкції наркомосвіти УСРР "Про практичну роботу з освіти", в Україні почалася реорганізація університетів. Зокрема, у травні 1920 р. юридичний факультет, об'єднаний з колишнім Комерційним інститутом, став Інститутом народного господарства (у 1930 р. перейменовано на Інститут радянського будівництва і права, з 1937 р. - юридичний інститут), медичний факультет разом з жіночим медичним інститутом стали Харківською медичною академією (з 1921 р. - Харківський медичний інститут). У свою чергу на основі хіміко-фармацевтичного відділення медичного інституту 10 вересня 1921 р. було відкрито перший в Україні фармацевтичний інститут. На базі історико-філологічного і фізико-математичного факультетів, за наказом наркомосу УСРР від 2 червня 1920 р., були утворені Тимчасові вищі педагогічні курси. Але проіснували вони лише один місяць і у липні цього ж року їх було реорганізовано у новий вищий навчальний заклад - Академію теоретичних знань, на основі якої у травні 1921 р. було створено Харківський інститут народної освіти (ХІНО).

Вже у перші роки радянської влади були прийняті постанови, які призвели до докорінних змін в системі управління вищою школою. 10 березня 1919 р. відділ вищої школи наркомоса УСРР затвердив "Тимчасове положення про управління вищими навчальними закладами" (постанова № 8), у відповідності з яким ліквідовувалися посади ректора та проректора, а натомість вводилася посада комісара вузу, який призначався наркомосом і мав надзвичайні повноваження.

1920-ті - 1930-ті роки характеризуються частими структурними змінами у вузах, неодноразовими "реорганізаціями". У 1928 -29 учбовому році до факультету соціального виховання ХІНО приєднали на правах "відділення молодшого концентру" Педагогічний технікум ім. Г.С. Сковороди. У 1930 р. після реорганізації ХІНО на базі факультету соціального виховання виник самостійний Інститут соціального виховання, який пізніше став називатися Педагогічний інститут. Факультет професійної освіти ХІНО дав початок Харківському педагогічному інституту професійної освіти та Харківському фізико-хіміко-математичному інституту (у 1933 р. об'єднані в єдиний заклад - Харківський державний університет).

Перебудова вищої освіти, яка відбувалася у 20-ті - 30-ті роки, відобразилася не лише на мережі вузів, їх організаційній структурі та системі управління. Суттєвих змін зазнали навчальні плани та програми, методи викладання та організація занять і форми контролю.

Педагогічні новації значною мірою були обумовлені низьким освітнім рівнем нових студентів. Після Жовтневої революції одним з основних гасел радянських керівників освітніх установ стало здійснення так званої пролетаризації.

На середину 1930-х років смуга радикальних перетворень як у вищій школі, так і суспільстві в цілому закінчується. Знову стала розвиватися університетська освіта, наприкінці 1935 р. були

скасовані обмеження, пов'язані із соціальним походженням абітурієнтів, відроджувалися деякі традиції вищої школи, система вищої освіти почала працювати більш злагоджено. Втім, уніфікація і централізація освіти мала й інший бік: зводилася нанівець варіативність освіти, ускладнювалося впровадження новацій, обмежувалася педагогічна творчість.

Вельми суперечливим виявився і розвиток науки у зазначений період. Суттєві зміни відбулися насамперед в організаційній структурі та системі управління наукою. Як відомо, основним структурним елементом науки в СРСР став науково-дослідний інститут. Не торкаючись вельми дискусійного питання про причини та наслідки таких новацій, зазначимо лише, що Харків, перш за все, став тим містом України, де створювалася мережа таких інститутів. І стало це можливим завдяки науковому потенціалу колишнього університету.

Наукові дослідження у цей період проводились і у вищій школі, проте на цей час вже стало тенденцією відокремлення праці науковця від праці викладача. Після реорганізації університетів і створення інститутів народної освіти були створені самостійні наукові структури - науково-дослідні кафедри. Харківський ІНО у цьому відношенні відрізнявся від решти навчальних закладів. Лише при ньому кількість науково-дослідних кафедр була відповідною тим групам дисциплін, які викладалися у вузі. На 1924/25 навчальний рік при ХІНО існувало 16 науково-дослідних кафедр, при Київському - 6, при Одеському - 4, Катеринославському - 2, Кам'янець-Подільському та Ніжинському - по одній, а решта інститутів народної освіти їх взагалі не мала. Це давало можливість усім штатним професорам і викладачам ХІНО проводити інтенсивну науково-дослідну діяльність, залучати до неї студентів. На чолі науково-дослідних кафедр стояли відомі вчені, що мали свої програми досліджень. Досить назвати науково-дослідну кафедру фізики під керівництвом Д.А. Рожанського чи науково-дослідну кафедру історії України під керівництвом Д.І. Багалія. Науково-дослідні кафедри при вузах проводили не лише значну науково-теоретичну роботу, але й працювали над вирішенням невідкладних практичних завдань.

У 1929 р. при ХІНО на базі науково-дослідних кафедр прикладної математики і геометрії було створено Науково-дослідний інститут математики на чолі з академіком С.Н. Бернштейном. А відповідно до постанови Раднаркомом УСРР від 1 серпня 1930 р. "Про ліквідацію деяких науково-дослідних установ НКО та нову мережу цих установ" при ХІНО була ліквідована решта науково-дослідних закладів. З відродженням університету чимало наукових установ увійшло до його складу (Інститут теоретичної хімії, філія Українського зоолого-біологічного інституту, філія Українського геологічного інституту, філія Українського ботанічного інституту з садом при ньому, Український інститут математики й механі-

ки, Інститут географії та картографії, Харківська астрономічна обсерваторія та Донецька гідробіологічна станція).

Хоча зазначена реорганізація призвела до знищення багатьох університетських традицій та усталених форм, але ідея університету продовжувала жити. Навіть у масовій свідомості не лише будинки називали університетом, але й інколи і ХІНО. Не дивно, що і відродження університету відбулося досить швидко і було схвально сприйнято громадськістю.

Як відомо, масові репресії 30-х років не оминували й вчених. Зловісну роль у долі української інтелігенції відіграв судовий процес, що відбувся весною 1930 р. у Харкові над членами "Спілки визволення України" (СВУ), у справі якої проходили 45 осіб на чолі з видатним українським вченим-літературознавцем, віце-президентом ВУАН академіком С.О. Єфремовим. Гучною стала "справа УФТІ", коли були звинувачені у шпигунстві всесвітньовідомі фізики. Чимало подібних фактів можна знайти й в історії університету.

Про масштаби кампанії пошуку "ворогів народу" серед наукових співробітників, зокрема, свідчить такий факт: двадцять п'ять працівників кафедри (інституту) історії української культури були репресовані. Приводи для арештів були різноманітні - належність у минулому до різних політичних партій, пропаганда українофільських поглядів у своїй творчості тощо.

Великої шкоди завдала науці та освіті війна. На початку 40-х років у Харкові було 33 вищих навчальних заклади, 35 науково-дослідних інститутів. Лише деякі з цих наукових установ та освітніх закладів змогли хоча б частково евакуювати спеціалістів, майно, обладнання. Харківський університет також було евакуйовано лише частково (перебував у м. Кзил-Орда у Казахстані). Тисячі його студентів, викладачів та наукових співробітників загинули на фронтах, померли від голоду та хвороб. Пам'ятник харківським студбатовцям, який встановлено біля головного корпусу університету, нагадує нам про ті трагічні події.

У повоєнні часи просвітницька та наукова робота поступово починає відновлюватися. Виникають нові учбові заклади та наукові центри. Будуються нові корпуси або реконструюються старі приміщення. На межі 50-60-х рр. Харківський державний університет було переведено до реконструйованого колишнього Будинку проектів, де і сьогодні знаходиться більшість його факультетів.

У 1960-80-х роках у Харкові виникло чимало нових освітніх та наукових центрів. Вагомий внесок у розвиток науки та підготовку кадрів у другій половині ХХ ст. здійснили колективи провідних вузів міста: Харківського державного університету, Харківського політехнічного інституту, Харківського юридичного інституту, Харківського інституту радіоелектроніки, Харківського авіаційного інституту та ін. Харківський вузівський центр при цьому був одним з найпотужніших не лише в Україні, а й в СРСР. Й на сьо-

годні за своїм науковим та освітнім потенціалом Харківська область посідає друге місце після м. Києва і перше - серед областей України. У 14 академічних інститутах, 80 закладах вищої освіти та майже 200 галузевих інститутах регіону працюють 200 академіків і членів-кореспондентів, 1500 докторів та понад 9 тис. кандидатів наук. Але Харківський університет не загубився на їх фоні, бо в його стінах працювали вчені, якими по праву може пишатися Україна: О.В. Погорелов, В.О. Марченко, М.Л. Ахієзер, О.І. Ахієзер, С.В. Пелетмінський, К.М. Степанов та ін. Багато з них продовжують плідно працювати й сьогодні.

Втім, поступово, у розвитку університету почали відображатися і численні негативні тенденції розвитку вищої освіти та науки цього часу: відсутність гнучких освітніх технологій, орієнтація на підготовку вузьких фахівців, незадовільне інформаційне забезпечення, недостатня інтеграція до світового наукового простору та ін.

Харківський державний університет хоча значно й посилив свій потенціал, став міжнародним центром підготовки фахівців і з деяких напрямків науки знаходився на рівні світових досягнень (наприклад, у 1958 р. в університеті з'явилася перша у Харкові ЕОМ), однак його регіональне значення у радянські часи знизилося. Руйнація старих університетських традицій, зростаюча конкуренція з боку численних вищих навчальних закладів, в тому числі й тих, які свого часу виникли на базі університету, орієнтація системи освіти на підготовку інженера-практика, централізація освітньої справи поступово призвели до того, що було поставлено під сумнів роль університету як центру освітньої системи регіону. Така позиція виявилася вельми хибною, оскільки таким чином ігнорувалася провідна роль фундаментальних знань, порушувалося співвідношення фундаментальної та галузевої науки, відкидалися університетські традиції.

На сьогодні Харківський вузівський центр має значний потенціал. Але істотні перетворення у господарстві Харківського регіону, нова концепція регіонального розвитку вимагають подальших змін у структурі вузів, спрямованості їх діяльності, задля подолання суперечностей, викорінення недоліків та диспропорцій у підготовці кваліфікованих кадрів.

Створення ефективних регіональних систем освіти в Україні є одним з найважливіх напрямків реформування освіти як такої. Як відзначено у доповіді міністра освіти і науки В.Г. Кременя на конференції "Університетська освіта України XXI століття: проблеми, перспективи, тенденції розвитку" (Харків, 15-16 грудня 2000 р.): "Роботу по упорядкуванню мережі вищих навчальних закладів слід здійснювати з урахуванням регіональних особливостей, активізуючи роботу щодо створення регіональних університетських комплексів як важливих центрів освіти і культури".

Все це, об'єктивно, не може не призвести до зростання організаційної ролі університетів, зокрема Харківського національного університету, у

регіональній освітній системі, відродження тих завдань, що стояли перед університетом у період, коли він очолював Харківський учбовий округ.

Звичайно, виконання таких функцій університетами у повному обсязі можливо лише тоді, коли вони будуть наділені широкими правами самоуправління, коли запрацює демократичний механізм самооновлення, а підвищення відповідальності буде здійснюватися через розширення повноважень колегіальних органів управління. Останнє сприяло б запобіганню втілення непродуманих заходів як в університетах, так і в межах освітньої системи. Одночасно варіативність дозволила б відбирати найбільш життєздатні форми. Врешті-решт відродження класичних університетів як оплоту демократії стало б фактором більш швидкого просування України на шляху створення громадянського суспільства.

До речі, саме в такому руслі витримана "Регіональна комплексна програма соціально-економічного розвитку Харківської області до 2010 року", у підготовці якої активну участь взяли фахівці Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Зокрема, основними напрямками політики в сфері вищої освіти Харківщини визначені: пріоритетна підтримка навчальних закладів, що виступають в ролі лідерів у відповідних галузях; розвиток внутрівузівської демократії та самоврядування, підвищення ролі трудових колективів; сприяння розвитку автономії, економічно-фінансової самостійності найбільш підготовлених для цього навчальних закладів; інтеграція вищої освіти, академічної науки та виробництва.

У 1999 р. указами Президента України Харківському державному університету було надано статус національного і ім'я його засновника - В.Н. Каразіна, у 2003 р. надано статус автономного (самоврядного) навчального закладу. Це стало актом визнання внеску університету у розвиток

освіти, науки та культури, значення його освітнього та наукового потенціалу для сучасної України. На сьогодні в університеті працює близько 200 докторів наук, професорів, 1000 кандидатів наук, доцентів, до складу університету входять 18 основних факультетів, а також Центр міжнародної освіти, Центр довузівської освіти, науково-дослідні інститути. В університеті 101 кафедра, підготовка фахівців здійснюється за 50 спеціальностями та 65 спеціалізаціями, у ньому навчається близько 12 тисяч студентів та аспірантів.

Останніми роками спостерігаються позитивні тенденції розвитку цього потенціалу: збільшується кількість докторів наук, поліпшується віковий стан кадрів, виникають нові дослідницькі та освітні елементи у структурі університету, вдосконалюється матеріальна база, зростають міжнародні наукові та освітні зв'язки. Стратегічним завданням держави є активне сприяння зростанню науково-технічного, культурного, духовного потенціалу.

Українське суспільство розв'язує на межі століть не тільки проблеми переходу від тоталітаризму до демократії, але й проблеми опанування постіндустріальними формами економічного, політичного, культурного життя, новими взаєминами соціуму та особистості. Неможливо перебільшити в цьому роль класичних університетів, які повинні бути осередками кристалізації нових цивілізаційних структур у країні в цілому та в регіонах.

Але треба усвідомлювати, що аутентичні класичні університети не створюються кон'юнктурно-адміністративним шляхом, методом змін вивісок. Вони виникають протягом довгого часу, завдяки невпинній натхненній праці багатьох поколінь професорів і студентів, яка тільки і створює неповторну і невідому університетську атмосферу творчості.

Хтось вдало назвав університети "воротами в майбутнє". На межі століть вони мають бути широко відчиненими.

#### Література

1. Структура освіти в регіоні: проблеми оптимізації: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - Харків, 1996.
2. Університетська освіта України ХХ століття: проблеми, перспективи, тенденції розвитку: Тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. - Харків, 2000
3. Регіональна комплексна програма соціально-економічного розвитку Харківської області до 2010 року. - Харків, 1999
4. Посохова Л.Ю. Харківський колегіум (XVIII - перша половина XIX ст.). - Харків, 1999
5. Харьковский государственный университет, 1805-1980. Исторический очерк. - Харьков, 1980.
6. Харьковский государственный университет им. А.М. Горького за 150 лет. - Харьков, 1955
7. Д.И. Багалея, Н.Ф. Сумцов, В.П. Бузескул. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905). - Харьков, 1906
8. Харьков научный. — Харьков, 2000
9. Рябченко О.Л. Харківський інститут народної освіти ім. О.О. Потебні (1901-1930 рр.). - Харків, 2000
10. Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна за 200 років. - Харків, 2004

#### Summary:

*Rector of the Kharkiv national university named after Karazin reviews the stages of the institutions development, treats its historical landmarks, student fates and professors' teachers' contribution to the Ukrainian education and culture.*

*Key words: Ukrainian Lomonosov, professors, university, reform, democratic traditions.*